

CENGİZ HAN
MICHAL BIRAN

VakıfBank Kùltür Yayınları: 0023
Tarih: 004

CENGİZ HAN
MICHAL BIRAN

Özgün Adı:
Chinggis Khan
Türkçesi
Ahmet Fethi Yıldırım

Genel Yayın Yönetmeni
A. Tarık Çelenk

Tasarım ve Yayın Kimliği
Bülent Erkmén

Tasarım Uygulama ve
Yayın Standartları
Bariş Akkurt, BEK

Kapak Görseli
Orhun Erdenli

Yayın Danışmanı
Dr. Hasan Aksakal

Kitap Editörü
Selim Karlıtekin

Sayfa Uygulama
Gelengül Erkara

Son Okuma
Burcu Bayer

Tasarım Danışmanlığı
BEK

VakıfBank Kùltür Yayınları

Büyükdere Caddesi No: 97 – Kat 4
Şişli 34394 İstanbul
Telefon: 0 212 354 5730
www.vbky.com.tr – info@vbky.com.tr
Sertifika No: 40141

© Vakıf Pazarlama San. ve Tic. A.Ş.,
2019

© Michal Biran, 2007

ISBN 987-605-7947-40-6

*Kitabın Türkçe yayın hakları AnatoliaLit
Telif Hakları Ajansı aracılığıyla
VakıfBank Kùltür Yayınları'na aittir.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek
şartıyla yapılacak sınırlı alıntılar
dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın
hiçbir elektronik veya mekanik araçla
çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve
mali hakları saklıdır.*

*This translation of Ghazali: The Revival
of Islam is published by VakıfBank Kùltür
Yayınları by arrangement with Oneworld
Publications.*

Baskı

Ofset Yapımevi

Şair Sokak No: 4, Çağlayan Mahallesi,
34410 Kağıthane, İstanbul
Telefon: 0 212 295 86 01
Sertifika No: 12326

1. Baskı: Nisan 2019

CENGİZ HAN

MICHAL BIRAN

TÜRKÇESİ

AHMET FETHİ YILDIRIM

MICHAL BIRAN

Kudüs'teki İbrani Üniversitesi Tarih bölümünden 2000 yılında doktorasını alan Michal Biran, aynı üniversitenin Orta Asya ve Ortadoğu Çalışmaları bölümünde öğretim üyesidir. Moğollar ve Türk-Tatar kökenli halklar üzerine çalışmalarıyla uluslararası pek çok yayın yapmış olan Biran'ın eserlerinden bazıları şunlardır: *Qaidu and the Rise of the Independent Mongol State in Central Asia* (Curzon, 1997), *The Empire of the Qara Khitai in Eurasian History: Between China and the Islamic World* (Cambridge University Press, 2005, 2008) ve *Chinggis Khan* (Oxford: One World Publications, 2007). Biran ayrıca Türki halklar üzerine *Mongols, Turks and Others: Eurasian Nomads and the Sedentary World* (Leiden: Brill, 2005) ve *Eurasian Nomads as Agents of Cultural Change* (Hawaii University Press, 2014) adlı kitapları Reuven Amitai ile birlikte derlemiştir.

AHMET FETHİ YILDIRIM

Türkiye'nin en üretken çevirmenlerinden biri olan Ahmet Fethi Yıldırım 1959'da doğdu. 1990'dan bu yana yayımlanan yüz civarındaki kitap çevirisi arasında Farhad Daftary'den *Şii İslam Tarihi* (Alfa) ve *İsmaililer* (Alfa), Bertrand Russell'dan *Batı Felsefesi Tarihi I, II, III* (Alfa), Theda Skocpol'un derlediği *Tarihsel Sosyoloji* (Tarih Vakfı Yurt Yayınları), Julia M. H. Smith'ten *Roma'dan Sonra Avrupa* (Alfa), Stefan Ihrig'den *Naziler ve Atatürk* (Alfa), Marc David Baer'den *IV. Mehmet Zamanında Osmanlı Avrupası'nda İhtida ve Fetih* (Hil), E. P. Thompson'dan *Teorinin Sefaleti* (Nika), Ernesto Laclau'dan *Siyasal Kimliklerin Oluşumu* (Köprü Kitaplar), Karl Marx'tan *Felsefe Yazıları* (Hil), Geoffrey Nowell Smith'ten *Dünya Sinema Tarihi* (Kabalıcı), John Freely'den *Büyük Türk: İki Denizin Hâkimi Fatih Sultan Mehmed* (Doğan Kitap), Tom Standage'tan *Altı Bardakta Dünya Tarihi* (Kırmızı Kedi), Jonathan Israel'den *Radikal Aydınlanma ve Modern Demokrasinin Kökenleri: Zihin Devrimi* (VakıfBank Kültür Yayınları), Charles Tilly'den *Neden?* (VakıfBank Kültür Yayınları) gibi eserler bulunmaktadır.

İÇİNDEKİLER

Teşekkürler 008	5 Melundan Muhterem Babaya ve Tekrar Meluna: Müslüman Dünyada Değişen Cengiz Han İmgeleri 158
Giriş: Neden Cengiz 010	6 Cengiz'i Sahiplenme: Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım 198
1 Moğolların Arifesinde Asya, Bozkır ve İslam Dünyası 016	Seçilmiş Kaynakça 233
2 Temuçin'in Moğolistan'ı 045	Dizin 245
3 Dünya Fethi: Nasıl Yaptı? 073	
4 Müslüman Dünyada Cengizli Mirası 111	

HARİTA, ŞEKİL VE GÖRSEL LİSTESİ

HARİTALAR

Harita 1 Cengiz Han'ın ölümü sırasında ve en geniş haliyle Moğol İmparatorluğu (2 sayfa)

Harita 2 Cengiz Han'dan önce Asya

Harita 3 Cengiz Han'ın fetihleri

Harita 4 Dört Moğol hanlığı, y. 1290

Harita 5 On yedinci yüzyıl ortasında Asya: Cengiz mirası (On sekizinci yüzyılda Qing genişlemesiyle birlikte)

ŞEKİLLER

Şekil 1 Cengiz Han'ın şeceresi

Şekil 2 Cengiz Han'ın torunları

GÖRSELLER

1 İmparatorluğunu oğulları arasında bölüştüren Cengiz Han; Raşidüddin'in *Camiu't-tevarih*'inden bir sayfa, Babürlü Hindistan'ı, Ekber dönemi (1556-1605) Metropolitan Museum of Art, Francis M. Weld'in hediyesi, 1948 (48.144)

2 *Moğolların Gizli Tarihi*'nin 750.

yıldönümü anısına Moğol posta pulları, 1990

3 Cengiz Han'ın mozolesi, İç Moğolistan, Çin (Fotoğraf: Michal Biran)

TEŞEKKÜRLER

Hem bu kitabı yazmamı istediği için hem de keskin editör yorumlarından ötürü ilk önce Patricia Crone'a teşekkür etmek isterim. En büyük borcum, Tom Allsen, Reuven Amitai ve David Morgan'dan oluşan uzmanlar heyetimidir. Her biri bütün metni okudu ve değerli yorumlarla, önerilerle ve daha iyi İngilizce ifadelerle zenginleştirdi, dolayısıyla kitabın son şekline büyük katkıda bulundu. Meslektaşım ve dostum Yuri Pines'e, öğrencim Shay Shir'e ve mitsel genel okur rolüyle bütün el yazmasını okuyan babam Uzi Pumpsan'a da çok borçluyum. Çeşitli bölümleri yorumlayan Samuel N. Eisenstadt, Anatoly M. Khazanov ve Ron Sella'ya da teşekkür ederim.

Birçok kişi, referans önererek, toplayarak ve işleyerek bana yardımcı oldu: Manduhai Buyandelgeriyn, Yoav Di Kapua, Roy Fischel, Vincent Fourniau, Andrei Gomulin, Ziv Halevi, Sophia Katz, Fumihiko Kobayashi, Nimrod Luz, Timothy May, Hyunhee Park, Yael Sheinfeld, Gideon Shelach ve Anke von Kugelagen. *Cengizname* çevirisini yayımlanmadan önce okuma izin verdiği için Maria Ivanics'e ve Osmanlı metinleri konusunda uzman ve sabırlı yardımından ötürü Eyal Ginio'ya özellikle minnettarım. Ayrıca,

haritalardan ötürü Tammar Sopher'e; teknik yardımından ötürü Zeev Stossel'e ve imparatorluğunu oğulları arasında bölüştüren Cengiz'in bir görselini kullanmama izin verdiği için Metropolitan Museum'a da teşekkür ederim. İbrani Üniversitesinde Moğol ve Orta Asya derslerime giren öğrencilere de teşekkür ediyorum.

Bütün dostlarım, benim Cengiz Han takıntımın eziyetini çekti ama kahve molalarının çoğunu, Büyük Han'ın biyografisindeki esrarlı ve sıradan noktaları tartışmaya feda eden Nurit Stadler'e özellikle teşekkür etmek isterim. Son olarak, Cengiz Han hakkında, onların yaşında çocuklar için sağlıklı olandan fazlasını bilen oğullarım Yotam ve Itamar'a da borçluyum.

Bu kitap İsrail Bilim Vakfınca desteklendi (bağış no. 818/03).

GİRİŞ: NEDEN CENGİZ?

*Cengiz Han'ın hükümdarlığının başlamasından
daha dikkate değer hangi olay olmuş ki
yeni bir çağ sayılsın?*

Raşidüddin [ö. 1317], ed. Karimi 1959: 1: 16, aktaran Morgan 1988: 51

Cengiz Han Müslüman değildi. O halde, “İslam Dünyası-
nın Kurucuları” başlıklı bir diziye neden alınsın?¹

Yanıtı basittir: Moğol döneminin en büyük tarihçi-
sinden yapılan yukarıdaki alıntının da açıkça gösterdiği
gibi, Cengiz ve vârisleri İslam dünyası tarihinde gerçek bir
fark yarattığı için bu diziye dahil edilmiştir. Daha az açık
olan, bu farkın doğasıdır. Bir yanda Cengiz Han çok sayıda
mümini katletti, zenginliklerini yağmaladı ve başlarına eş
görülmemiş bir felaket getirdi; öyle ki ona İslamın baş düş-
manı gözüyle bakıldı. Üstüne üstlük, torununun Bağdat'ı
yerle bir etmesi, çoğu kez ortaçağ İslam uygarlığının sonu
olarak görülür; ondan sonra İslam uygarlığı dünya tarihin-

1. Şimdilerde editörlüğünü Khaled El-Rouayheb (Harvard) ve Sabine Schmidtke'nin (Princeton) yaptığı *Makers of the Muslim World* [İslam Dünyasını Şekillendirenler] serisi kastedilmektedir. Alanında öncü isimlerin kaleme aldığı bu biyografi serisinden birçok eseri VakıfBank Kültür Yayınları Türkçeye kazandırmaktadır. -ed.n.

deki öncü konumunu yitirdi ve Batının gerisinde kalmaya başladı. Moğol mirasının bu hatırası özellikle Arap dünyasında hâlâ yaygındır ve yakın zamanda Saddam Hüseyin'in, 2003'te Amerika Birleşik Devletleri'nin Bağdat'ı istilasının arifesinde ABD hükümetini modern Moğollar olarak nitelemesi bunu hatırlatır... Diğer yanda Türk-İran dünyasında Cengiz Han, özellikle İran'da ve daha sonra Güney Rusya ve Orta Asya'da Moğollar Müslüman olduktan sonra, birçok Müslüman hanedanın muhterem babası ve siyasal meşruiyet kaynağı haline geldi. Cengiz'in torunları on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllara kadar Müslüman dünyanın önemli parçalarını yönetti ve bu yüzden, Müslüman kahramanlar panteonunda ona da yer verildi. Bu nedenle Cengiz'in biyografisi Müslüman tarih yazımının ayrılmaz bir parçası oldu ve Cengizli,² hatta Cengizli olmayan hükümdarların siyasal ve dinsel ihtiyaçları, Cengiz Han'ın farklı Müslüman çevrelerde tasvir edilme şeklini etkiledi. Dahası, Büyük Han'a atfedilen meşruiyet kurumları ve kavramları darü'l-İslam'da [İslam ülkesi] ve ötesinde, geç ortaçağ ve erken modern dünyanın çoğunun şekillenmesinde etkili oldu ve on üçüncü yüzyıl sonrası Müslüman dünyanın entelektüel ufukları, siyasal sınırları ve etnik bileşimi, Cengizli yönetiminden çok etkilendi. Bu yüzden Cengiz Han İslam dünyasında yalnızca yıkıcı bir güç değildi; aynı zamanda yapıcı bir etki de yarattı ve bu etkinin mirası, özellikle Orta Asya'da ölümünden sonra uzun süre, modern zamana ka-

2. Cengiz Han'ın soyundan gelenler; Cengiz Han evlatları; Cengizi, Al-i Cengiz –çn.

dar varlığını sürdürdü.

Bu bakış açısı başka bir sorunun da yanıtıdır: Neden Cengiz Han üzerine bir kitap daha? Yakın zamanda *The Washington Post*'un (ikinci) binyılın adamı olarak taçlandığı büyük fatihe adanan kitap çok sayıda yeni kitap, onun geçmişte olduğundan daha olumlu ve karmaşık bir resmini sunar (örneğin Weatherford 2004; Lane 2004). Ama Müslüman dünyadaki rolüne yoğunlaşan bir kitap henüz yazılmadı. Modern dünyanın şekillenmesinde Cengiz Han'ın rolüne önem verenler bile, Avrupa ile Çin arasındaki bağlantıları vurgular; Müslüman dünya üzerindeki etkisini önemsemez. Dahası, Cengiz Han'ın diğer biyografilerinden farklı olarak bu kitap, esas olarak genel okur kitlesi için yazılmasına rağmen, İslam dünyasından ve onun dışında çok sayıda birincil kaynağın okunmasına dayanır; Moğol İmparatorluğu üzerine yakın zamanda kabaran yeni ve yenilikçi araştırma dalgasını da içeriyor.

Kitap, Cengiz Han'ın yükselişinden önce İslam dünyasında ve Asya'daki siyasal durumun ve bozkır toplumunun kısa bir tasviriyle başlıyor. İkinci bölüm, geleceğin Cengiz Han'ı Temuçin'in doğup sivrildiği toplumu gözden geçiriyor, 1206 kurultayında Cengiz Han olarak tahta oturma kadar ki meslek yaşamının izini sürüyor. Üçüncü bölüm Cengiz Han'ın fetihlerini çözümlüyor, özellikle Müslüman dünyayı istilasına ve bunun sonuçları üzerinde duruyor ve bu fetihlerin ezici başarısının arkasındaki faktörleri açıklamaya çalışıyor. Dördüncü bölüm, Cengizli teşebbüsünün Müslüman dünya üzerindeki başlıca etkilerini özetliyor,

Cengiz'in torunlarının Müslüman devletlerin hükümdarları olarak devamlılığını ve Müslümanların ufkunun genişlemesine ve İslam dünyasının daha da büyümesine yaptıkları katkıyı vurguluyor. Moğol devlet yönetimi mirasını da gözden geçiriyor; Türk-İran dünyasında Cengizli kurumların, özellikle meşruiyet ve hukuk kavramlarının rolünün yanı sıra, Müslüman dünyada etnik ve jeopolitik değişimler üzerindeki Moğol etkisini vurguluyor. Beşinci bölüm, değişik Müslüman çevrelerdeki farklı Cengiz Han imgelerini tartışıyor. Müslüman hanedanların kurucu babası ve temsil ettikleri siyasal ve toplumsal düzenin mucidi olarak Cengiz'in yeni rolünün, onun biyografisini, ölümünü izleyen yüzyıllarda farklı Müslüman çevrelerde yeniden şekillendirmeyi nasıl gerektirdiğine ve milliyetçiliğin yükselişinin, İslam tarihindeki rolünü nasıl marjinalleştirdiğine ve onu tekrar lanetli bir düşman konumuna nasıl soktuğuna bakıyor. Son bölüm, Cengiz'in Müslüman dünyadaki konumunu, Cengiz mitinin başka bağlamlarda, Moğolistan'da, Çin'de Rusya'da ve Batıdaki evrimiyle karşılaştırıyor; böylece Müslüman dünyada Cengiz'in öldükten sonraki yaşamına karşılaştırmalı bir yaklaşım sunuyor.

HARİTA 1. CENGİZ HAN'IN ÖLÜMÜ SIRASINDA VE EN

DA VE EN GENİŞ HALİYLE MOĞOL İMPARATORLUĞU